

Ярослав Падох

МИКОЛА ЧУБАТИЙ 1889—1975

I.

Десятого липня 1975 року відійшла з цього світу людина, яка залишила тривалий слід у багатьох царинах життя свого народу, зокрема поцейбіч океану. Ледве чи покоління, до якого належав покійний професор Микола Чубатий, мало більш барвистого й універсального представника від нього. Професор, політик і церковний діяч, журналіст і науковець-історик, це навіть на вісімдесят шість років життя однієї людини за широкий діапазон. Коли ж додати, що в усіх цих ділянках праці він виявляв неймовірну енергію й темперамент, який ніколи перешкоджував йому в праці, то треба подивляти Покійного. Подивляти й жалувати, що доля не дозволила йому скерувати свій талант, знання й наполегливість на одним-одну ділянку. В історії українського права, чи в історії української церкви проф. Чубатий без труду міг зайняти позицію, яку в історії України зайняв і зберігає вже три чверти століття його вчитель, Михайло Грушевський. Говорять про це великим голосом його далеко незавершені курси обох названих дисциплін.

Також у ділянці наукових дослідів проф. Чубатий виявив доволі широке зацікавлення. Присвятивши перші зрілі роки своїх дослідів історії українського права, зокрема права державного (його курс загальної історії права не вийшов поза право державне), він швидко перекидається майже суцільно на право церковне, якому з малими відхиленнями, остається вірний до кінця. Його останнім великим, можна сказати головним твором його життя є перший з трьох заплан-

нованих томів, *Історії християнства на Русі-Україні*, доведений до 1353 року, що появилвся 1965 року.

II.

Джерелами відомостей про покійного проф. Миколу Чубатого та його рід є передусім його автобіографічні статті та спогади. Довга, тридцятисторінкова автобіографія з науковою бібліографією, що обнімає 51 позицій, за словами автора «важніших друкованих праць наукового характеру», 12 позицій наукових рецензій та 10 некрологів, поміщена в книжці «Український Католицький Університет ім. св. Климента Папи в першому п'ятиліттю свого постання і діяльності», що появилася в Римі 1969 р. На жаль вона присвячена майже повністю еміграційній долі й недолі Покійного в США й хоч поміщена під загальною назвою «біографії професорів», має визначний характер споминів. Коротка автобіографія проф. Чубатого поміщена в ним же зредагованій книжці Михайла Гуцуляка: «Перший Листопад 1918 року на Західніх Землях України», що була надрукована в Нью-Йорку в 1973 р. В цій книжці М. Чубатий помістив статтю «Перший Листопад на переломі української революції» та спомин «Моя участь у першолистопадовім зриві» з додатком «Життєпис». На відміну від попередньої автобіографії, вона дуже стисла й відноситься до цілого життя автора. Біографічні відомості про нього знаходяться також у «Записках НТШ», том 169 з 1962 р. та, за інформаціями Михайла Ждана, в Архіві Українського Історичного Товариства. Чимало автобіографічного матеріалу знаходиться в споминах і статтях проф. Чубатого, з яких слід назвати «Десять днів у Києві в січні 1919» надрукованих в журналі «Літопис Червоної Калини», ч. 5 і 6, 1931 р.; «Як родилася Соборна Україна» надрукована в часописі «Америка» з 22, 23 і 25 січня 1957 р.; «Як народжувалася наука історії українського права» в «Збірнику на пошану Івана Мірчука (1891—1961)»; виданім Українським Вільним Університетом в Мюнхені 1974 р. і ін. Біографію проф. Чубатого подає також праця проф. Михайла Ждана п. н. «Микола Чубатий. З нагоди 80-ліття», Мюнхен 1970 р. видання Українського Історичного Товариства та останньо стаття проф. Василя Ленцика п. н. «Проф. Микола Чубатий — український історик і науковець» в «Українському Квартальнику», том 31, ч. 3, 1975 р. в англійській мові. Не позбавлена біографічного матеріалу моя стаття п. н. «Історична заслуга проф. Миколи Чубатого», надрукована в часописі «Свобода», ч. 179 з 1975 р.

III.

Проф. Микола Чубатий народився 11 грудня 1889 року¹ в Тернополі, столиці галицького Поділля, яке завдяки своїй заможності й

¹ Поданий В. Ленциком у згаданій вище статті рік 1891 є мабуть друкарською помилкою.

близькому сусідстві із Східньою Україною, відіграло особливу роль у українському відродженні. Рід Чубатих, за твердженням професора, був заможним і «виводив своє походження з козацького роду». М. Жданові відома «записка у хроніці магістрату Тернополя, що за короля Яна Собеського прибув з Дубна одружений козак Чубатий, який осів на Волині, мабуть після битви під Берестечком». Від нього й вийшло кількадесят родин, а між ними й родина Дмитра Чубатого, батька Миколи, які оселилися в Тернополі та в околиці. Свого батька та матір Параскевію Зарихта називає професор можливими міщанами, свідомими свого козацького походження. Можливо, що в батьківським домі та в його традиціях треба шукати джерела чому найвизначніший член роду Чубатих, Микола віддався науці історії соборної України. До того, щасливим збігом обставин, він, будучи студентом теології, дістав дозвіл великого митрополита Андрея Шептицького, водночас відвідували виклади української історії великого історика, Михайла Грушевського.

Закінчивши початкову школу в Тернополі Микола Чубатий вчився у місцевій українській гімназії в роках 1900—1909 й завершивши науку іспитом зрілості з визначним ступенем, розпочав студії теології у Греко-католицькій Духовній Семінарії у Львові, яку скінчив у 1913 році. Після цього розпочав студії історії у львівським державним Університеті, звідки з приводу війни, перенісся в Університет у Відні, а згодом повернувся до Львова, де 1917 р. здобув докторський ступінь. В наступному академічному році студіював у семінарії відомого польського історика права Освальда Бальцера історію права польського та східньо-європейських народів, плянуючи габілітацію на доцента слов'янського права.

В історичних подіях відновлення державної незалежності Західньої України, брав Микола Чубатий активну участь. Зразу, як кур'єр і розвідник Центрального Військового Комітету, який підготував листопадове повстання, зокрема перебрання влади у Львові, а згодом, як асистент державного секретаря освіти Агенора Артимовича. Як член номінованої урядом ЗО УНР сороччленної делегації, Микола Чубатий брав участь у проголошенні злуки східніх і західніх українських земель в одну державну цілість у Києві. Повернувшись до Львова в половині 1919 року, працював, як журналіст, у щоденнику «Нова Рада» та в тижневику «Правда». В 1920 р. польська влада юбидва часописи закрила.

В тому часі, літом 1920 р. постав у Львові тайний Український Університет, який у підпіллі проіснував до 1923 року. Микола Чубатий, який рік раніше був покликаний викладати історію українського права в Університеті у Кам'янці Подільському, чого із-за воєнних подій не міг здійснити, став професором цієї унікальної високої школи й членом її сенату. Покійний з гордістю любив пригадувати, що саме він, з доручення сенату, склав текст диплому, який признавав академічні ступені «В імені Української Народної Республіки та з волі Українського Народу». Цей Університет був першою академічною

установою, що ввела виклади історії українського права, як самостійного предмету, а на долю й заслугу проф. Чубатого припало бути першим викладачем цієї нової академічної дисципліни. З осені 1920 до літа 1925 продовжував Микола Чубатий ці виклади, результатом яких був перший, хоч далеко не повний, курс історії українського стародавнього права. Після ліквідації Університету він продовжував виклади для студентів-правників, членів Студентської Громади у Львові. Автор цих рядків, який у семінарі професора історії польського права Пшемислава Домбковського, члена НТШ, готував свою докторську тезу, в полюбі вів за нього виклади.

Згодом Микола Чубатий став викладати історію української католицької церкви в Преко-католицькій Духовій Семінарії у Львові, яка в 1928 році була перемінена на Богословську Академію. Повних дванадцять років, 1927—1939, провів він на цій важливій роботі, яка дала багате жнивю: сотні священиків (між ними також єпископів) познайомилися з науково уґрунтованою церковною й державницькою внутрішньою суверенністю. Крім того проф. Чубатий дав ряд цінних наукових праць, зокрема з історії української церкви. Перервала цю працю друга світова війна, подібно, як перша перешкодила заходам у справі професури на Львівському Університеті. Виїхавши в серпні 1939 р., на самому передодні війни, до США на міжнародний конгрес католицької організації «Пакс Романа», М. Чубатий вже не мав змоги повернутися до Львова й залишився тут до своїх останніх днів.

IV.

Тверді умови американського життя, куди твердші, як були за польської окупації в Галичині, коли українські науковці, включаючи проф. Чубатого, тільки обламки часу — після заробіткової (найчастіше учительської) праці шість днів у тижні, могли віддати науці — не дозволили йому й тут присвятитися повністю науці. Перші два роки, про які він пише широко в своїй біографії-споминах, що про них була згадка вище, навчання в Колегії св. Василія у Стемфорді й дальші роки плідної журналістичної праці в щоденниках «Свобода» й «Америка», журналі «Шлях» та в заснованім ним кварталнику «Юкрениен Квотерлі», якого редактором він був повних 13 років (1944—1957) «впали — за його висловом — усім тягарем на мене» й фатально відбилася на науковій продукції та не досить наполегливих, із-за браку часу, намаганнях дістатися на один з американських університетів й повністю присвятити свій час і сили (а прибув він до Америки вже п'ятдесятлітньою людиною) викладам й студіям коли не української, то східньо-європейської історії. Куряча фарма рятувала від нужди професора і його родину, а водночас припечатувала можливість й надії на змогу використати велике знання й непересічний аналітичний і синтезійний талант наскрізь непересічної людини та вченого, яким був Микола Чубатий.

Чимало труду й часу віддав проф. Чубатий на американському терені справі допомоги відновленому в Мюнхені Науковому Товариству ім. Шевченка та українським науковцям в Західній Європі і їх перенесенню до Америки; заснуванню Американського НТШ, купівлі для нього дому в Нью-Йорку й започаткуванню наукової діяльності членів Товариства. Був він також дуже активний у громадським житті в США, зокрема причинився до відновлення Українського Конгресового Комітету Америки й скликання його першого післявоєнного конгресу, що відбувся 22 січня 1944 року у Філадельфії. Про ним започаткований орган УККА й редагування його впродовж 13 років, була вже мова. Він вдержував живі зв'язки з американськими науковцями, зокрема тими, що цікавилися справами України й СРСР й став членом низки американських наукових товариств. Послаблення цієї екстенсивної праці позначається з початком шістдесятих років і то з користю для покійного професора й української науки. Впродовж п'яти років він приготував до друку й надрукував свою найобширнішу, й можливо найціннішу, працю, понад вісімсотсторінкову «Історію християнства на Русі-Україні», яка появилася Р. Б. 1965. Неначе передчуваючи майбутність, в передмові до цієї праці запланованої на три томи, він написав: «Повне виконання цього плану на склоні мого життя спочиває в руках Всемогучого Бога». Мимо того, що автор пережив появу першого тому на десять років, його твір так і залишився незакінченим.

В останні свої роки професор особливо турбувався справою патріархату Української Католицької Церкви й піклувався справами Українського Католицького Університету в Римі, якого деканом Правничого Факультету та професором історії українського права він був від заснування в 1963 р. до своєї смерті.

V.

З формальної кар'єри науковця слід ще згадати, що Микола Чубатий з 1926 р. був членом Українського Богословського Товариства у Львові, а з 1924 р. дійсним членом Наукового Товариства ім. Шевченка, в якому сповняв відповідальні функції члена управи (1932—35) і заступника директора Історично-філософської Секції (1937—39), а в Америці був основником і головою НТШ у США (1948—1952) й заступником президента Головної Ради НТШ (1952—1955). Був одним із засновників Українського Історичного Товариства та членом його управи. Був професором історії українського права Українського Вільного Університету, який в 1949 р. пошанував його почесним докторатом права. В 1947 р. УВУ видав третє видання його «Огляду історії українського права», яке є досі обов'язковим підручником усіх студентів права на цій високій школі.

З призначенням слід відмітити зрозуміння проф. Чубатого для справи репрезентації української науки на міжнароднім форумі. Поборюючи перешкоди формального й фінансового характеру, він узяв участь

у трьох Міжнародних Конгресах Історичних Наук. На VII-му, що відбувся у Варшаві 1933 р. він читав доповідь на тему: «Предмет історії українського права», що була неначе «пост мортем» для живої й творчої дискусії над цим предметом, яку вела славної пам'яті Комісія для вивчення історії західно-руського й українського Права ВУАН. На X-му Конгресі в Римі 1955 р., в якому проф. Чубатий взяв участь, як член американської делегації, він звів полеміку на тему стану й ролі української історичної науки в СРСР з доповідачем, проф. А. Л. Сідоровим, яку надруковано в «Актах X-го Конгресу», а передрукував проф. М. Ждан у брошурі «М. Чубатий». В XI-му Конгресі в Стокгольмі 1960 р. проф. Чубатий прочитав доповідь «Київська Русь та виникнення трьох східно-слов'янських націй», яка стала предметом дискусії, в якій взяли участь відомі академіки М. Тихомиров і Б. Рібаков, а згодом «Вопросы Истории» (ч. 12. з 1960) і «Український Історичний Журнал» (ч. 3. з 1961).

VI.

Розглядаючи науковий дорібок проф. Чубатого треба взяти до уваги, що він в ніякім періоді свого зрілого життя, не мав змоги повністю займатися наукою. Навіть викладаючи в Українському Тайнім Університеті та в Духовій Семінарії чи Академії, він був примушений, за галицькою традицією, вчити в середніх школах хліба ради. Отож був він, за американською вимовною термінологією «парт-тайм» науковцем. Але був справжнім, серйозним науковцем й відійшов з цього світу, залишивши чималу спадщину.

Повної бібліографії праць покійного професора немає. З двох неповних, одну зладив він сам і вона була надрукована, як додаток до його автобіографії, поміщеної у згаданій раніше книжці Українського Католицького Університету з нагоди його п'ятиліття під авторською назвою «Важливіші друковані праці наукового характеру». Як було згадано, всі позиції в цій бібліографії, яка до речі, чомусь зладжена без ніякої системи й до того не хронологічно, обнімають 51 чисел, не рахуючи 12 рецензій та 10 некрологів. 24 праці написані українською, 25 англійською і дві німецькою мовами. Бібліографія доведена до 1970, хоч книжка, в якій поміщена, позначена 1969 роком.

Бібліографія зладжена покійним Михайлом Жданом і надрукована 1970 р. була виготовлена без сумніву на основі бібліографії, зладженої проф. Чубатим, але вже за хронологічним порядком, без рецензій і некрологів. Вона має 53 позиції. В ній — п'ять позицій, яких немає в бібліографії згадженій проф. Чубатим, зате в бібліографії автора праць є три позиції (ч. 35, 45 і 51), які не втягнені в бібліографію М. Ждана. Отож в обох бібліографіях є 56 позицій наукових праць проф. Чубатого. Частина з них має характер науково-публіцистичний. Ці бібліографії слід доповнити за роки від початку 1970. Останньою позицією в бібліографії автора є цінна, мемуарна стаття

п. н. «Як народжувалася наука історії українського права» позначена роком 1969, в якому була написана і віддана до друку. Її надруковано в «Збірнику на пошану Івана Мірчука» виданім Українським Вільним Університетом в Мюнхені 1974 р. (стор. 140—148). Мабуть останньою статтею, що появилася друком була «Наукове Товариство ім. Шевченка. Його минуле і сучасне», поміщена в щоденнику «Америка» в числах 63—67, квітень-травень 1975 р.

Англомовні праці були надруковані в таких не-українських енциклопедіях і журналах: American Catholic Encyclopedia, Slavonic Encyclopedia, Journal of Central European Affairs, The American Slavic and East European Review, Review of Politics, Review of Religion, Diaconia і The Bulletin of the Polish Institute of Arts und Sciences in America.

VII.

Тематика праці і дослідів проф. М. Чубатого була дуже простора. Від «Княжа Русь-Україна та виникнення трьох східно-слов'янських націй» («Записки НТШ», т. 178, Нью-Йорк 1964), по через «Державно-правне становище українських земель Литовської держави під кінець XIV в.» (Записки НТШ, т. 134—135 та 144—145) до «Державний лад на Західній Області Української Народної Республіки (Календар «Просвіти», Львів 1921 і відбитка) та «Історично-правні основи актів самостійности та соборности України 1918 і 1919 рр.» (Правничий Вісник, книга друга, Нью-Йорк 1963) йшов тисячолітний шлях його наукового зацікавлення й труду. Він залюбки підкреслював у листуванні і в розмовах, що молодші українські історики цікавляться не давньою історією України й лише рідко виходять поза визвольні змагання 1917—18 років, а без основного пізнання нашої середньовічної історії не можна знайти й зрозуміти синтези українського історичного процесу. З наполегливістю місіонера він переконував молодших істориків «переставитися на істориків українського середньовіччя» й заявляв, що він самий «в засаді є істориком української старини, середньовіччя, в чому допомагав мені перебіг моїх студій церковних, історичних та юридичних» (з листа до С. Горака з 26 листопада 1970 р.). Та мимо цієї заяви в силу обставин він залишиться в аналах української історичної науки в першу чергу істориком української церкви та права. Та заки перейти до цих ділянок слід відмітити ще такі загальні праці проф. Чубатого: «До питання про початки української нації» («Діло», 1931, ч. 15—19); «Ще дещо про початки українського народу» (там же, 1931, ч. 47); «Київська Русь у нових советських та польських дослідях» (Збірник на пошану Зенона Кузелі. Записки НТШ, т. 169, 1962); «The Ukrainian and Russian Conceptions of the History of Eastern Europe» (Proceedings of the Philosophico-Historical Section of the Shevchenko Scientific Society, Vol. 1., 1951); «Two conceptions of Ukrainian Nationality in their Historical Development», Ibid. Vol. II, 1953); «The Problems of Modern Ukrainian Historiography» (Bulletin

of the Polish Institute of Arts and Sciences in America, New York, 1944) і «Українська історична наука» («Америка», чч. 110—112, 114—117, 119—122, 1970 та відбитка, 1971).

Із вище поданих праць найбільше уваги істориків притягнула одна з найраніших праць, а саме, «Державно-правне становище українських земель Литовської Держави під кінець 14 стол.». Ця праця мала стати основою для габілітації на Львівському Університеті, що із-за воєнних подій не сталося. Основну рецензію на цю працю написав визначний історик державного права й секретар «Комісії для вивчення західно-руського й українського права» ВУАН, проф. Лев Окіншевич. Вона була надрукована в «Працях» названої Комісії випуск третій, Київ, 1927 р., стор. 432—438.² Подавши велику кількість критичних заміток, він привітав працю й дав їй високу оцінку. «У цілому, писав він, треба визнати монографію М. Чубатого за дуже й дуже визначне явище в науці історії українського права, а ґрунтовне ознайомлення з нею за цілком необхідне для її дослідників. Треба чекати, додає критик, на нові роботи М. Чубатого та сподіватися, що ними покладе наш вчений солідну вкладку в загальні здобутки молодой української науки» (стор. 438).

Окремий огляд цієї праці помістив проф. Окіншевич також у журналі «Польща» (1926, кн. 4). Тривалу вартість праці підтверджують згадки й полеміка з нею в нових працях визначних учених, а саме В. Т. Пашуто «Образование Литовского государства» (1959 та В. І. Пичета «Белоруссия и Литва XV—XVI вв.» (1961).

VIII.

Серед численних праць з ділянки історії української, зокрема католицької церкви, слід назвати першу, яку М. Чубатий відмітив у своїй бібліографії, як «дебют» п. н. «Змагання до релігійної унії з Римом на Галицькій Русі в першій чверті XIII стол.», надрукованій в «Альманасу Українських Богословів», Львів 1913 та другу п. н. «Митрополит Іпатій Потій, апостол церковної унії. В 300-ліття смерті», Львів 1914. Після цих студентських праць, які появилися на 24 згл. 25 році життя їх автора, прийшла його докторська теза п. н. «Західна Україна і Рим у XIII столітті у своїх змаганнях до церковної унії» (Записки НТШ, чч. 123—124, Львів 1917 і відбитка),³ яку рецензував Шамрай в «Україні», ч. 3 з 1924 р. та «Про правне становище церкви в козацькій державі» («Богословія», том III, чч. 1—2,

² М. Чубатий, М. Ждан і В. Ленцик подають помилково, що ця рецензія появилася в «Україні» 1927 р., мабуть, помішавши її з рецензією Л. Окіншевича на іншу працю. Також, подаючи, що праця була надрукована в «Записках НТШ», ч. 134—135, забули додати, що її друга частина була поміщена в ч. 144—145.

³ М. Ждан помилково в наголовку праці подав XII століття (стор. 21), а автор і В. Ленцик ч. «Записок» подали 123.

стор. 19—53 і 181—203 та відбитка 1925).⁴ Ця остання праця дїждалася трьох серйозних рецензій найвизначніших знавців предмету: голови згаданої вже Комісії для вивчення історії українського права, акад. Миколи Василенка й її секретаря проф. Лева Окіншевича та проф. Гайнріха Шмїдта. М. Василенко, в «Працях» своєї Комісії, випуск третій з 1927 р. (стор. 461—463) мимо суворой критики автора за написання праці на швидку й без використання основної літератури, що, за словами критика, «з наукового боку — велика хиба» і за зайве збільшення кількості назв Львобережної України за Гетьманщини назвою «козацька держава», дає добру оцінку досі мало відомому авторові стверджувати, що «Статтю д-ра М. Чубатого написано талановито» (стор. 462). Критик сподївається, що автор повернеться до своєї теми, яка заслуговує на більшу увагу, ніж це було досі й додає: «А коли цю увагу зверне на неї такий талановитий автор, яким виявляє себе в своїх працях д-р Чубатий, історично-правнична наука збагатиться на новий цінний дослід» (стор. 463). Рецензія Л. Окіншевича була поміщена в «Україні», ч. 4 з 1927 р. стор. 192—195), а Г. Шмїдта в „Savigny Zeitung für Rechtsgeschichte“, Kanonische Abteilung, IV., 1926. Із праць з історії української церкви слід ще назвати статтю М. Чубатого «Історія української католицької церкви» в «Книзі Знання. Українська Загальна Енциклопедія», том 3, Львів 1934; лекції в Греко-католицькій Духовній Семінарії, у Львові п. н. «Історія уніонних змагань в Українській Церкві», вип. I—II, Львів 1937, 2-е видання, Рим 1942,⁵ а передовсім імпазантний перший том «Історії Христїянства на Русі-Україні» доведеної до 1953 року, Рим—Нью-Йорк 1965, який має понад 800 сторїнок. Бібліографія автора (стор. 137) подає такі рецензії на цю книгу: П. Ковалїва (Логос, 1966, т. 2), о. В. Лаби (Голос, 1966, т. 3), І. Витановича (Овід, 1966/I), о. П. Хомина (Наша Мета, 1968, чч. 11-26, 30, 38, 51) та проф. Оскара Галецького (The American Historical Review, т. 77, ч. 4, 1967), який називає цю книгу «імпазантним вкладом у вільну українську історїографію» й підкреслює, що вона не тільки дає історію української церкви, але й «огляд поставання й розвитку своєї нації» (стор. 1364). Не менш позитивною є рецензія проф. Любомира Винара (Український Історик, 1—4 (17—20), Рїк V, 1968, стор. 152—154), який підмічуючи значні пропуски важливої літератури, стверджує, що «праця проф. М. Чубатого є монументального характеру і становить один з найповажніших здобутків української історїографії у вільному світі». На цю працю відгукнувся також «Український Історичний Журнал» в Києві, в ч. 6 з 1969 р. Польський історик А. Поппе в своїй статті поміщеній в цьому журналі п. н. «Заснування митрополії Русі в Києві» не погоджується з проф. Чубатим щодо автономного положення церкви на

⁴ В бібліографіях вище поданих осіб пропущено в наголовку праці початкове слово «Про».

⁵ В. Ленцик згадує в некрологу М. Чубатого, що ця праця була видана в Німеччині 1947 р. Отож це було б треге видання.

Русі. В листі з 8 березня 1970 р. проф. Чубатий згадує про рецензію на його «Історію Християнства» Рудольфа Мюллера в *Jahrbücher für Osteuropäische Geschichte*.

ІХ.

Мабуть без остраху за помилку можна твердити, що найціннішим й найтривалішим вкладом Миколи Чубатого у скарб української історичної науки є його піонерський труд для, мабуть наймолодшої й досі ще повністю не дозрілої, науки історії українського права. З'ясовуючи широкий українській громаді історичні заслуги свіжо спочилого проф. Чубатого автор цих рядків написав: «Професор Микола Чубатий належить до найбільш заслужених науковців на основі потрійної заслуги для української науки: як основоположник системи історії українського права, як перший викладач цього предмету та як автор першого — хоч далеко не повного — підручника цієї молодой ділянки української історичної науки. Власне ці три «першенства», більш, як всі інші (а їх чимало) заслуги покійного професора запевнюють йому тривале й почесне місце серед наших істориків, зокрема серед істориків українського права».⁶ Надіючись, що небаром буде нагода ширше й глибше з'ясувати постать і труд проф. Чубатого⁷ тут підмітимо його заслуги на ділянці історії права лише дуже загальною.

Михайло Ждан в цитованій уже праці «М. Чубатий» згадує, що трилітній період професора українського права в тайнім Українськім Університеті він уважав найбільш успішним в своїй науковій, не лише навчальній, праці (стор. 8). Плодом цих трирічних трудів був перший підручник цієї ділянки, який подавав джерела та державне право перших двох діб української історії: княжої й литовсько-руської. Його назва така: «Огляд історії українського права. По запискам проф. д-ра М. Чубатого. Історія джерел та державного права».⁸ Ця праця мала три видання. Перше з 1921 р. подавало тільки джерела та державне право першої доби, друге з 1922 р. обіймало першу, доповнену добу й добу другу та було позначене як «Частина I і II». Третє видання вийшло заходами УВУ в Мюнхені 1947 р. в двох окремих частинах. На примірнику другого видання «Огляду», що його підписаний одержав від автора цих рядків, після піднаголовка «по запискам за викладами проф. д-р М. Чубатого» автор власноручно дописав «на тайнім Українськім Університеті у Львові в рр. 1920—1923. II. Поширене видання». Внутрішня обкладинка цього оригінального

⁶ Я. Падох: Історична заслуга проф. Миколи Чубатого. «Свобода», ч. 179, 1975 р.

⁷ Правнична Комісія ІФС НТШ підготовляє том «Записок НТШ» на пошану М. Чубатого.

⁸ Самий автор, Ждан і Ленцик цитують цю працю неточно й невірно подаючи, що були лише два її видання.

видання поміщає в собі тризуб, Теміду з перев'язаними очима, знак параграфу й орнамент. На цім, за твердженням автора, одним з трьох, справлених ним примірників книжки, є ще власноручна дедикція власникові примірника та підпис автора. На переді книжки подані машинописом сім сторінок «запримічених (автором) важливіших похибок», який є 319! Автор замічує, що вони часто міняють зміст тексту, тому лише цей примірник та два друті справлені автором можна уважати автентичними.

Ця праця унікальна. Є вона *першою* ластівкою, хоч і як обменною, змістом, бо містить тільки частину правничого корпусу й щодо часу, бо кінчається на 1569 р. Сам автор у своїй бібліографії надрукованій в згаданім вище виданні УКУ підмічує, що його «Огляд» — «Це перші виклади того предмету в українській науці взагалі» (стор. 134). Тому треба квестіонувати погляд М. Ждана, що це «були одні з перших викладів цього предмету українською мовою» (стор. 8). Професор історії українського права Ростислав Лашенко почав свої виклади на УВУ в Празі не скоріше, як пізньою осінню 1921, а виклади проф. Чубатого на тайнім Українськім Університеті у Львові розпочалися ранньою осінню 1920 р. Так само надрукування викладів проф. Чубатого на два роки попередило появу в друці викладів проф. Лашенка, якого дві частини курсу історії українського права п. н. «Лекції з історії українського права» були надруковані щойно 1923 і 1924 рр.

Праця проф. Чубатого здобула прихильну критику київського історика В. Новицького, який на загал прийняв схему викладу проф. Чубатого, зокрема підмітив втягнення в його систему періоду руського права (*tempus iuris ruthenicalis*) 14—15 століть. («Україна» 1929, IX). Також дуже прихильно оцінив цей піонерський твір згаданий раніше авторитетний знавець історії українського права проф. Л. Окіншевич, який окреслив його «найґрунтовнішим і найсоліднішим викладом історії українського державного права і його джерел» («Лекції з історії українського права. Право державне. Доба станового суспільства». Мюнхен, 1947, стор. 1). Непроминальну вартість «Огляду» засвідчує свіжа полеміка російського вченого проф. В. П. Шушарина, який в своїй праці п. н. «Современная буржуазная историография Древней Руси» (Москва, 1964) кільканадцять разів згадує «буржуазні» погляди автора «Огляду» й з ними полемізує.

На увагу заслуговують дві праці проф. Чубатого німецькою мовою. Одна це „Literatur der Ukrainischen Rechtsgeschichte in den Jahren 1919—1929 надрукована в «Przewodnik historyczno-prawny», Львів 1930, ч. 2, 3 і 4 і відбитка 1931) та „Gegenstand der Geschichte des Ukrainischen Rechtes“ виголошена на Сьомому Міжнародньому Конґресі Історичної Науки у Варшаві 1933 р. й надрукована того ж року в окремому виданні НТШ. Перша праця дає дуже солідний і не менше талановито поданий огляд цього колосального труду вложеного в 30-их роках передовсім київськими вченими в досліді історії українського права, які й на ділі утворили цю нову ділянку українознавчої науки. Без цього огляду не

обійдеться ніякий дослідник на цьому полі, без огляду якій добі він не присвячував би своїх дослідів. Друга вище подана праця познайомила істориків світу з фактом існування дисципліни історії українського права та її предметом і схемою. Останньо надрукована мемуарна стаття п. н. «Як народжувалася наука історії українського права» (Збірник на пошану Івана Мірчука, УВУ, Мюнхен 1974) доповнює вище обговорені праці споминами людини, яка була батьком новонародженої дисципліни, або щонайменше стояла при її колысці. Вже цього вистачає, щоб зберегти її тривалу, добре заслужену, пам'ять.